

Ђорђе М. Ђурђевић<sup>1</sup>

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Докторске студије Српски језик и књижевност

Прегледни рад

УДК 821.163.41.09-84 Максимовић М.

Примљен: 26. 9. 2019.

## АФОРИСТИЧНОСТ МАЛОГ БУКВАРА ЗА ВЕЛИКУ ДЕЦУ МИХАИЛА МАКСИМОВИЋА

*Мали буквар за велику децу* (1792) означен је као прва књига афоризама у српској култури, те се у раду бавимо афористичком поетиком Михаила Максимовића. Осим тога што се у раду износе опште особине афористичког жанра, истражује се веза просветитељства и датог начина уметничког исказивања, те особености Максимовићевог дискурса, начини стварања и функционисања његових афоризама. У основи Максимовећевог афористичког поступка налазе се поређење и метафора, хипербола, елипса, вишезначност, каламбур, иронија и парадокс. Последњи део рада посвећен је недостацима Максимовићеве афористике, који се огледају у експликативности, ауторским коментарима и сл.

*Кључне речи:* афоризам, афористика, комика, комички ефекат, критика друштва, просветитељство

### 1. Пролегомена

Етимолошко одређење термина *афоризам* изблиза расветљава саму природу овог жанра. На грчком језику *ἀφορισμός* означава „дефиницију, кратак исказ” (GASPAROV 2019), буквално „одређење, ограничење” (VIJELIĆ 2014: 11). Дакле, афоризам подразумева тачно одређење једног извантекстуалног феномена, потом ограничење и уобличење истог тог феномена у одређену стилско-структурну формацију, препознату као *афоризам*. Као такав, он постаје дефиниција онога на основу чега је настао, односно, оквир сагледавања самог феномена. Како се први афоризми приписују Хипократу и његовим кратким медицинским упуштвима за здрав живот (в. VIJELIĆ 2014: 11), тако се у самој бити афоризма може открити његова очишћујућа функција, односно, постизањем комичких ефеката, требало би да афоризам на позитиван начин делује на рецепијенте, како би у њима извршио, аристотеловским језиком речено, одређену катарзу.

<sup>1</sup> djordje.djurdjevic@filum.kg.ac.rs

Жигосањем проблематичних елемената стварности и живота и њиховим прекомпоновањем у комичке структуре, афоризам смехом изазваним у рецепијенту разобличава друштвену стварност. Човек чита „афоризме не би ли се спасао од празнине, духовног потонућа и моралног посрнућа” (BIJELIĆ 2014: 46). Подсмевајућу се онима чије је „слабашно и готово детињасто дивљење доктринама и уметностима увећано триковима и изумима оних који се баве и који промишљају науку” (BEJKON 2019), у 86. пасусу свог *Новог органа*, новог приступа промишљању света, Френсис Бејкон (Francis Bacon) (2019) дефинише афоризме као „кратке неповезане реченице, које нису спојене ниједном методом”, међутим, управо су кроз форму афоризама „најстарији трагачи за истином” (BEJKON 2019) следећим генерацијама остављали своја достигнућа, за која су желели да буду уграђена у нова знања. На овај начин, афоризам задобија епистемичку вредност, а сам га је Бејкон „поставио на пиједестал” (BIJELIĆ 2014: 15), сматрајући га основом будуће науке.

Изникла из паремиологије, афористика још увек, а посебно у српској филологији, није заузела значајније место. Проучавање афоризама „нема ни своје методолошке принципе, нити више или мање кодификовани метајезик [...]. Један од главних разлога јесте недостатак општеприхваћеног разумевања афоризама као предмета проучавања посебне научне дисциплине” (IVANOV 2016: 5). Афоризме је могуће проучавати са књижевног, политичког, социолошког, филозофског, психолошког, лингвистичког становишта. Тако нпр. Бејкон од афористичара „очекује да има најмање два талента: таленат за књижевност и таленат за филозофију. А управо ове две чињенице њему доносе слободу, тј. право на стварање афоризма као облика критичке свести” (BIJELIĆ 2014: 19).

Могло би се рећи и то да су главне особине афористичког жанра сажетост, нееспликативност, комички ефекти, ангажованост, упућеност на развијање критичке свести у рецепијенту, заокруженост садржаја, док за њихово „адекватно разумевање није потребан контекст говора” (IVANOV 2016: 13). Сваки афоризам живи засебно, он је жанр који је самодовољан. Посматрајући *Мали буквар за велику децу* Михаила Максимовића, сваки афористички запис јесте један засебан свет, који, наизглед, нема додирних тачака са осталим. Иако се може рећи да се ипак додирују у оној стварности којом се поигравају, афоризми не рачунају на то, они нису контекстуално условљени. Поред тога, иако оделити, не може се порећи чињеница да они граде одређене целине, системе или структуре, које Андреј Хуи (Adrew Hui) (2019: 3) види као чворове у мрежи, која је транснационална, дуговечна и „способна за непрекидно ширење”. Дати моменат у поезици афоризма може се оправдати њиховом комичком компонентом, јер се комичност, попут хуморизма, може разумети као

универзална категорија (PERIŠIĆ 2012: 13). Комичност би се отуда обликовала као центар у ком се васколика структура означена као *афоризам* утврђује. Међутим, услед игривости самог текстуалног бића афоризма, они се просто не могу затворити на један центар или један систем, те су отуда они итерабилни, ланац њиховог настајања немогуће је прекинути. Сваки чвор јесте засебни ентитет, али он тражи даље плетење афористичне мреже. Како критикована стварност нараста, тако се и сама афористичка мрежа повећава. Деридијански схваћено, ниједан афоризам на крају неће ухватити своје означено, али, како је на почетку рада речено, то означено постојаће само као 'нешто' афоризмом дефинисано.

Историјски посматрано, афористички жанр у „европској литератури почео се развијати још у антици у облику 'гнома' (експресивних, кратких, често поетских реченица, чији је садржај 'обезличен' и ни у каквој вези са аутором), 'апофтегми' (изрека 'стављених у уста конкретне особи') и „хрија“ (изрека 'стављених у уста конкретне особе под одређеним околностима')” (IVANOV 2016: 10). Из античке колевке афоризама изникле су три главне путање њиховог даљег развоја. Једна је везана за поменутог Бејкона, друга се тицала италијског хуманизма, док се трећа одвијала у Шпанији у 16. веку и односи се на шпански превод Тацитових дела (в. BIJELIĆ 2014: 11, 12) Највећи расцвет описивани жанр добија од половине седамнаестог, посебно током осамнаестог и у првој половини деветнаестог века. Период просвећености, осим што је на простору књижевности изабрао „моралну филозофију за свој центар” (STEFANOVIĆ 2009: 10), у афоризмима је пронашао дискурс који је одговарао захтевима епохе. У том се смислу афористички начин изражавања у српској литератури управо у периоду просвећености појављује и везује за име Михаила Максимовића. У светској литератури један од најпознатијих писаца афоризама јесте Георг Кристоф Лихтенберг, чија је књига *Aphorismen* била веома популарна и доживела велики број издања. Сам афористички начин изражавања може бити једна од главних стилских карактеристика одређеног аутора (нпр. Хераклита или Ничеа), док у садашњем времену „није тешко видети *Twitter* као дигиталног потомка аналогног афоризма” (HUI 2019: 177 – 178).

## 2. Афористика Михаила Максимовића

*Мали буквар за велику децу* из 1792. године књижица је исписана у „просвјетитељско-дидактичном духу”, а остварена „помоћу хумористично-сатиричних афоризама и рефлексива Михаила Максимовића” (MAKSIMOVIC 2003: 10). Препознат и као прва сатира у историји срп-

ске књижевности (STEFANOVIĆ 2009) *Мали буквар* може бити означен и као прва књига афоризама у нашој уметности, и то у њеној славно-српској фази. Испуњавајући хорацијевско-ренесансно-просветитељски захтев о двострукој функцији уметности, афоризми Михаила Максимовића јављају се „у облику функционалног симбиотичког споја поучног и забавног” (MAKSIMOVIC 2003: 35). Дати спој, осим што испуњава начела саме епохе, дубински бива повезан и са самом природом афористичког жанра. Може се приметити специфичан однос ова два симбиотичка елемента и рећи да иако је у првом плану комичко-забавни аспект, ипак је дидактички доминантнији. Комички аспект постаје помоћни, јер је просветитељско-рационалистичком аутору пре свега значајна дидактичка ефикасност његовог текста. У том смислу „из кратког медицинског савета афоризам прераста у кратко упутство за лечење болесног друштва” (BIJELIĆ 2014: 19), односно, „афоризам као облик критичке свести веома често служи као утеха паради повређеног достојанства људске природе којој се врло често ускраћује право на слободу изношења сопствене мисли” (BIJELIĆ 2014: 19).

## 2.1.

*Болесно* друштво, које бива уграђено у свет *Малог буквара* и око којих се обмотава афористичка мрежа Максимовићевог текста, јесте српско друштво осамнаестог века, мозаички представљено кроз адвокате, лекаре, неморалне девојке, жене, мушкарце, посебно калуђере и црквени клир. „Највише критичких одредница, од укупно сто седамнаест обрађених појмова, усмјерено је на критику калуђера и жена, отуда је Максимовић по критичком изобличавању монаштва сљедбеник Доситејева, а по разобличавању малограђанског менталитета, националног одрођавања, женске помодности, поводљивости и лажног сјаја, претходник Стерије Поповића” (MAKSIMOVIC 2003: 45). На тај начин Максимовић постаје једна од кључних прелазних фигура српског рационализма, чијом појавом српска књижевност добија нову дискурзивну праксу. Поменута критичност према друштву не јавља се у алегоријским баснама и широким наравоученијима, већ задобија нови, сажетији облик. Таквим обртом, чему се придодаје и комичка компонента, повећава се актуелност али и снага саме критичарске речи и мишљења. Афоризам постаје снажно оружје напада „на нелогичности или пак некоректности у понашању појединаца или пак властодржачке групе друштва” (BIJELIĆ 2014: 58). Намера афористичира није чисто поетска или књижевноуметничка, већ се проширује изван поља саме уметности и естетике, да би акценат био стављен на критиковано друштво. На такав начин, афористичар у својим записима даје *слику света* епохе у којој живи, те се може рећи да је *Мали*

*буквар* заправо језичка фотографија српског друштва осамнаестог века. Таква велика фотографија састављена је из мношта тзв. жанр-сцена, у којима сваки, или готово сваки, елемент стварности бива подвргнут преиспитивању и афористичком преображају. Отуда афоризам постаје ангажован, јер „будући да је управо област морала инспиративно поље и честа тема афористичареве мисли и промисли, претпостављамо да такав његов ангажман даје одређен значај цивилизацији у којој егзистира” (BIJELIĆ 2014: 61).

## 2.2. Карактеристике Максимовићеве афористике

Максимовићева афористика, иако на тренутке показује слабост, извештаченост, и сл, ипак почива на врло сложеним и разнородним поступцима стварања афористичких структура. „Унутарњи механизам афоризама у *Малом буквару за велику децу* функционише најчешће на парадоксу, на неочекиваном поређењу и досјетки која прати поређење, на алузији и нешто рјеђе, мада не и мање успјешно, на ироничној игри ријечи.” (МАКСИМОВИЋ 2003: 46) Ослањајући се на класификације особина афоризама које дају Горан Максимовић (2003: 45 – 50) и Дивна Бијелић (2014: 48 – 57) разврстаћемо поједине Максимовићеве афористичке текстове. Сврха дате прерасподеле није класификација, већ детаљније проматрање начина на које су афоризми *Малог буквара* сачињени.

### 2.2.1. Поређење и метафора

Један од најчешћих Максимовићевих поступака грађења афоризама јесте коришћење поређења.

Нпр. афоризам *Власт*:

„Светска власт пуца с топови. Духовна пуцаше у пређашњим времен'ма с анатемом – но, откако су металне шипке против грома измишљене, више сад не пуца.” (МАКСИМОВИЋ 2009: 11)

почива на паралели два различита времена. На основу паралелизма, две различите епохе бивају постављене једна према другој и то у комплементарном односу. Црквене анатеме постају еквивалентне ватреном оружју, чиме се показује функција њихове употребе. Из дате повезаности логички проистиче да су светска и духовна власт врло блиске и сличне, уколико не и исте.

Један од оних заснованих на метафори јесте афоризам *Вештице*:

„То знамо, да су се вештице у старим времен'ма по планинама скупљале, гди – Бог буди с нама! – ђавол у виду јарца на њих чекао.

Наше младе, љубови достојне, вештичице, напротив тога, дочекују своје јарце по сокаци.” (МАКСИМОВИЋ 2009: 11)

Иако други део афоризма може бити схваћен као експликација или допуна првом делу, чиме би се нарушила афористичка аура, уколико се пак текст посматра у целисти, могуће је оправдати ово проширење. Први део уколико би остао сам не би садржао ништа што би га карактерисало као афоризам, те је постојање другог дела заправо онај моменат који омогућава да се текст препозна као афоризам.

Како је речено, механизам заснивања овог афоризма јесте метафора, која је вишеструка: вештице – младе, ђаво – јарац – момак, планине – улице. Уместо да се у оваквим проширивањима изгуби афористичка аура, она се, неочекивано, усложњава и постаје место које омогућава да афоризам гомила значења. У конкретном примеру метафора постаје семантички генератор афоризма *Вештице*.

Афоризам *Папагај*:

„Има по бољшој части лепо перје, но у разуму подобан је нашим лепо накићеним слатким господичићем, који често, како и папагај, не знаду шта говору.” (МАКСИМОВИЋ 2009: 33)

почива на заједничким карактеристикама брбљиве, шарене птице и истог таквог господина, те Максимовић из дате сличности изводи своју критику. Смеховна реакција бива изазвана у читаоцу без обзира на време читања текста (био он у тренутку објављивања или данас), зато што је „прави смех савремен. Његова мета увек је конкретна и дефинитивна” (BOREV 1970: 26). Иако се то не може применити на све Максимовићеве афоризме, ипак већи њихов број показује карактеристике универзалности, те тиме и актуелности.

### 2.2.2. Иронија и парадокс

Афоризам најчешће бива повезан са парадоксом (МАКСИМОВИЋ 2003: 46, BIJEIĆ 2014: 30), јер парадокс, као фигура говора, почива на мисаоним обртима, изневереним очекивањима, променама у значењу и сл, чиме ствара простор вишезначности једног афористичког текста, те изазива комички ефекат. Како „од афоризма очекујемо отворену мисао” (BIJEIĆ 2014: 18), то ипак не значи да она нужно мора да буде стављена у први план. Горе су навођени примери где је она прикривена, док један од следећих примера (*Лутер*) почива на огољеном коментару. У таквом искуству парадокс се појављује као простор помирења две различите тежње: једне афористичке, да мисао буде отворена, и друге књижевне, да иста та мисао буде стилски прикривена у самом тексту. Примери за афористичку употребу парадокса у *Великом буквару* веома су чести (нпр. *Девојка*, *Дајч*, *Доста*, *Калуђер*, и др.)

Осим парадокса, иронија такође постаје подесно средство афористичког изражавања, јер она уједно подразумева и прикривање,

двосмисленост али и оштру примедбу на феномен на који се односи.

Као пример врло оштре ироније, која прераста у сатиру, налазимо афоризам *Лутер*:

„Кажу, да је од Лутерове реформе много зла произашло.  
Ја то не верујем, ибо од људи његовог чина ништа друго кроме само добро  
произићи може.” (МАКСИМОВИЋ 2009: 26)

док је нешто блажа у афоризмима попут *Молбе*:

„Велика господа тако лепо молити знаду, што им нигда молбу одбити мож-  
но није.” (МАКСИМОВИЋ 2009: 31)

Још један пример снажне критичке настројености према мало-  
грађанштину, повезане са иронијом, налазимо у афоризму *Воздух*:

„Заљубљени живу од љубави. – Зашто не би могла и сиротиња од воздуха  
живити?” (МАКСИМОВИЋ 2009: 12)

Малограђански свет бива сакривен иза лексеме *заљубљени*, међу-  
тим, то бива откривено тек на крају афоризма. Поента, садржана у пи-  
тању, читаоца враћа на почетак текста, те се у таквој пракси афоризам  
самооткрива, чиме постојање коментара-питања постаје кључно.

Критика малограђанске помодности своју ефикасност добија кроз  
неочекивану паралелу *заљубљени – сиромашни*, где се прећутно показује  
и отворено критикује животни комфор оних који имају привилегију бити  
заљубљени.

### 2.2.3. Хипербола

Као илустрација овог афористичког феномена послужиће афори-  
зам *Господство*:

„Небесно господство праведним обећано јест' и по реч'ма свештеног пис-  
ма свако поњатије превасходи.  
Највеће господство на земљи јест' – бургермајстерство.” (МАКСИМОВИЋ  
2009: 14)

Иако се у наведеном афоризму могу извести одређене интертексту-  
алне везе са односом небеске и земаљске хијерархије Псеудо-Дионисија  
Аеропагита, цитирани пример превасходно бива значајан због преувели-  
чавања значаја саме земаљске хијерархије. Дато преувеличавања ви-  
дљиво је управо у томе што се на једној страни налазе анђели и Свето  
писмо, док се на другој налази бургермајстер, односно, градоначелник.  
На такав начин, очекује се да политичка фигура у себи сабира највише  
врлине, постајући чисти одраз божанских закона на земљи. Међутим,  
Максимовићева иронија мења смисао и, заправо, казује да је ствар сас-

вим обрнуте природе. Последица преувеличавања постаје подсмехивање и изругивање.

У ову мрежу могуће је уплести још један афористички чвор *Звезда* са истим размишљањем:

„Будући царствујушта господа на политическом небу Сунце јесу, то праведно јест' да министри њихови звезде носу и тако цела система суначна покаже се.” (МАКСИМОВИЋ 2009: 21)

#### 2.2.4. Елипса

Као одличан пример сажетости афористичког израза може послужити пример са почетка *Малог буквара* назван *Апостоли*:

„У том су се променили, што први пешке хождаху, а садашњи – на шест коња се возу.” (МАКСИМОВИЋ 2009: 10)

Одабирајући само једну разлику између Христових апостола и савремених епископа, њихових наследника, Максимовић не проширује и додатно не коментарише изнету тврдњу. Иако би се стекао утисак да је *заиста* само једна противречност у понашању две генерације црквених представника, сажетост и готово прећутност, која се крије иза помињања само једне разлике, импликују да овакви „афоризми имају атомски квалитет – компактан, али експлозиван” (НУИ 2019: 1), при чему постаје јасно да је тих разлика много више.

На овоме примеру може се говорити такође о поређењу, као поступку настајања афоризма, чиме се заправо открива да начини на које Максимовић ствара своје афоризме нису једностранни, већ укључују више различитих поступака.

Афоризам *Волни* (Слободни) један је од најкраћих и најјезгровитијих у целом *Малом буквару*:

„Међу ове броју се навластито – калуђери и војници.” (МАКСИМОВИЋ 2009: 12)

Дати минијатурни облик обилује мноштвом референци на живот и друштвену функцију наведених професија. Свака додатна ауторска интервенција би нарушила афористичку хармонију која постоји између денотативног и конотативног. Такође, овај афоризам је специфичан и по врло успелом, привидном одсуству ауторског гласа. Аутоско ја нужно постоји унутар сваког афоризма, јер је оно инстанца на основу које се у афористичком простору развија критички став према стварности, међутим, успешност једног афоризма може се посматрати и кроз степен прикривеност тог гласа. Максимовић у конкретном случају даје једну неизглед неутралну констатацију и брише своје присуство из текста. Међу-



тим, током интерпретације самог афоризма јасно је колико је друштвена критика присутна у тексту. Ауторов глас се повлачи са денотативног нивоа у конотативни.

Афоризам *Здравље*:

„Ако су црвене усне знак здравља, то наше госпе – најздравије су.” (МАКСИМОВИЋ 2009: 20)

настаје у истом маниру, међутим, овде је ауторски глас лексемом *наш* пренет и на денотативну структуру.

### 2.2.5. Амфиболичност

Укључујући иронијски призив у афоризам *Бран* (тужба; борба, рат):

„Нитко у младости с ђаволом толико борити се није имао колико преподобна Марија Египћанина; али га је барем у старости победила...” (МАКСИМОВИЋ 2009: 10)

Максимовић рецепијенту оставља могућност амбивалентне интерпретације датог текста. С једне стране, текст може бити прочитан у хришћанском кључу победе човека над гресима, међутим, кроз оприсутњење ироније, и то посебно у другом делу текста, где се она не скрива, јер „иронија хоће себе као иронију, јер хоће реализацију скривене интенције” (СТОЈАНОВИЋ 2003: 20), афористичка жаока бива усмерена ипак на онај греховни део Маријиног живота.

Афоризам *Доста*:

„Нико на свету нејма доста. Ко ништа нејма, жели штогод. Који штогод има, жели више. Но, опет, једног познајем, који има доста. Мој комшија тек се пре три дана оженио и већ му је – доста.” (МАКСИМОВИЋ 2009: 16)

начињен је у виду минијатурне наративне структуре. Нарација обезбеђује кулминацију, која услед двосмислености централне и завршне лексеме *доста* изазива комички ефекат.

На истом механизму заснован је и троструки афоризам *Посрнути*:

„Док су наше девојке сниске папуче носиле, нису посртале.

А сад, откако високе штикле носити почеше, сваки час посрћу.

Али, ако ћемо право рећи, сваки човек посрнути може.” (МАКСИМОВИЋ 2009: 34)

Лексема *посртати* у првој употреби означава физички пад, у другом случају морални, док у трећем није могуће утврдити тачно значење, те се управо у њему налази заметак афористичке отворености. Из датог примера уочава се да понекад Максимовићеви афоризми могу бити сложене структуре, које, уистину, нарушавају потребну сажетост исказа,

али са друге стране обезбеђују комички афекат, као и несметано фунциониранање самог афоризма. Последња сентеција по своме порекло јесте ауторски коментар, међутим, у конкретном случају она не мора нужно нарушавати афористичност цитираног текста, већ се укључује у његову структуру. Поред тога, на датом примеру може се уочити хуманистичка функција смеха, јер „он потврђује све што је друштвено драгоцено у модерном времену и негира све што је нехумано” (BOREV 1970: 27).

### 2.2.6. Језичке игре

Осим поменутих амфиболија, код Максимовића могуће је пронаћи и друге језичке игре. Тако нпр. у афоризму *Женидба* псеудо-етимолошким разлагањем насловне лексеме на *жена* и *доба*, Максимовић (2009: 18) закључује: „Какво је то доба, ожењени најбоље знаду”.

Лингвистичким пореклом речи Максимовић се бави и у афоризмима *Инвентаријум*, *Калуђер*, где грчка основа *калос* – *добар*, постаје окосница критике усмерене на калуђере, јер „наши калуђери ову грчку реч не разумевају” (MAKSIMOVIC 2009: 23), потом у афоризму *Шчастије* (срећа), које изводи преко питања „Шта ти јест” (MAKSIMOVIC 2009: 52).

### 2.2.7. Изненађење и неочекивани обрти

Афоризам *Варварство* сентенционално је формиран као кружна структура, где у виду обилажења око исте тачке – новца – и Турци и Светогорци непрестано замењују места:

„Светогорци искупљују с наши добри новци заробљене хришћане из турског варварства, да опет под тим именом у хришћанском варварству просити могу.” (MAKSIMOVIC 2009: 11)

међутим, афористички ефекат почива на изненађујућем обрту. Ток изношења чињеница, који започиње у позитивном искуству ослобађања хришћана од Турака, бива нагло прекинут опаском о прошењу, чиме се позитивно конотирање првог дела афоризма негира. Кроз негацију, афористичар показује да предмет његове критике није заправо откупљивање хришћана већ љубав према новцу.

### 2.3. Недостаци Максимовићеве афористике

Како је „Максимовићев афористички поступак пионирски у српској књижевности, отуда наилазимо на примјере сувишних експликација, непотребних појашњења и тумачења блиских апофтегми (моралистичким наравоученију), које афоризам због иманентне конотативности не трпи”

(MAKSIMOVIC 2003: 46). Осим комичности и критичности, афоризам у себи треба да садржи и књижевну-естетску вредност, односно „афористичар мора да савлада књижевни занат” (BIJELIC 2014: 19).

Као један од афоризама поводом којих се може указати на недостатке Максимовићеве афористике јесте следећи (*Богатство*):

„Човек на различни начин обогатити се може. Гди који – својим трудом, гди који – наследствијем гди који – случајно, а гди који – самим остроумијем.

Ја сам доста људи познавао, који су се од сами мртви костију обогатили... По реч'ма Гелерта, богатство нигда лудому, но свагда мудрому сину оставити треба; јербо луд с лудостију свагда ће боље, него ли мудар, купно с богатством у свету пробијати се.” (MAKSIMOVIC 2009: 10)

Структура цитираног афоризма приказује снагу и дидактичко прегнуће аутора просветитеља, с једне стране, али и мањкавост самог афористичког излагања, с друге. На приложеном примеру могуће је издвојити три текстуална ступња. Први, садржан у првим двама реченицама, јесте онај који се може окарактерисати као афористичан, док друга два ступња бивају остварена као коментар, допуна или додатно појашњење афористичког слоја датог текста. Увођење ауторског гласа у афористички текст уместо да потврди актуелност изреченог, заправо разбија ауру коју око себе афоризам сажетошћу ствара. Проширивањем афористичког текста, чиме се он на структурном плану усложњава, сам афоризам семантички слаби. „Истовремено, веома минимална синтакса афоризма даје му максималну семантичку снагу. Најбољи афоризми признају бесконачност интерпретације, херменеутичку неисцрпност.” (HUI 2019: 3) Појава ауторског гласа, осим што представља један вид интерпретације, и то онај који се својим ауторитетом намеће као главни, па чак и једини, сакати семантички потенцијал одређеног афоризма, преводећи га из сфере неограничености значења у простор утврђене интерпретације, односно, тачно одређене игре. Осим ауторског гласа појављује се и интеретекстуално упућивање на немачког песника Јохана Фирхтегота Гелерта, чија фигура постаје још један елемент семантичког сужавања и интерпретативног наметања. Уколико би се овај текст завршио на првом ступњу, лексема 'оштроумље' могла би бити прочитана у више различитих смерова – од позитивне до негативне конотације – где би сваки смер у себи крио један специфичан ток семантичког развијања датог афоризма.

Тако се поједини Максимовићеве записи не морају уопште подводити под афоризме, већ се могу схватити као анегдотске параболе (в. MAKSIMOVIC 2003: 49). У њима и даље постоји комички ефекат, али сви остали текстуални елементи одударују од афористичких постулата.

### 3. Закључак

Парафразирајући Шелијево виђење песникā као непризнатих законодаваца света, може се рећи да ту титулу уједно заслужују и афористичари, јер „афористичар нам веома аналитично и отворено показује своје мишљење и о држави и о моралу. Он тако постаје званични сведок једног времена и одређене цивилизације.” (БИЈЕЛИЋ 2014: 62) Афористичка делатност обухвата онај део књижевне праксе, који је најангажованији. Дати ангажман ни на који начин не умањује уметничку вредност афористичке литературе, већ оцртава будност, обзирност, пажљивост које литература има према свету. *Мали буквар за велику децу* јесте једна од оних књига које рачунају на апсолутност свог језика (отуда форма буквара), апсолутност свог казивања о свету, с тиме што је однос према томе свету у овој књизи једна *весела наука*, што афористика на крају и јесте.

Горак и отрежњујући у закључцима, а весео у свом језику, *Мали буквар за велику децу* јесте *Велики буквар српске афористике*.

### Цитирана литература

- BEJKON 2019: BACON, Francis, *The New Organon*, <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/bacon1620.pdf> (31. 07. 2019.).
- БИЈЕЛИЋ 2014: БИЈЕЛИЋ, Дивна, *Порекло и теорија афоризма*, Нови Сад: ДИБ, 2014. [orig.] БИЈЕЛИЋ, Дивна, *Порекло и теорија афоризма*, Нови Сад: ДИБ, 2014.
- BOREV 1970: БОРЕВ, Юрий, *Комическое: или о том, как смех казнит несовершенство мира, очищает и обновляет человека и утверждает радость бытия*, Москва: Искусство, 1970.
- GASPAROV 2019: ГАСПАРОВ, Михаил Леонович, *Афоризм*, Большая российская энциклопедия, <https://bigenc.ru/literature/text/1841233> (31. 07. 2019.)
- IVANOV 2016: ИВАНОВ, Евгений Евгеньевич, *Лингвистика афоризма*, Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2016.
- МАКСИМОВИЋ 2003: МАКСИМОВИЋ, Goran, *Trijumf smijeha: komično u srpskoj umjetničkoj prozi od Dositeja Obradovića do Petra Kočića*, Niš: Prosveta, 2003. [orig.] МАКСИМОВИЋ, Горан, *Тријумф смијеха: комично у српској уметничкој прози од Доситеја Обрадовића до Петра Кочића*, Ниш: Просвета, 2003.
- PERIŠIĆ 2012: PERIŠIĆ, Igor, *Uvod u teorije smeha*, Beograd: Službeni glasnik, 2012. [orig.] ПЕРИШИЋ, Игор, *Увод у теорије смеха*, Београд: Службени гласник, 2012.

- STEFANOVIĆ 2009: STEFANOVIĆ, Mirjana D, *Prva satira u srpskoj književnosti*, pogovor u: Maksimović, Mihailo, *Mali bukvar za veliku decu*, prir. Mirjana D. Stefanović, Beograd: Službeni glasnik, 2009. [orig.] СТЕФАНОВИЋ, Мирјана Д, *Прва сатира у српској књижевности*, поговор у: Максимовић, Михаило, *Мали буквар за велику децу*, прир. Мирјана Д. Стефановић, Београд: Службени гласник, 2009.
- STOJANOVIĆ 2003: STOJANOVIĆ, Dragan, *Ironija i značenje*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003. [orig.] СТОЈАНОВИЋ, Драган, *Иронија и значење*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- XUI 2019: HUI, Adrew, *A Theory of the Aphorism: From Confucius to Twitter*, Princeton University Press, 2019.

### Извори

- MAKSIMOVIC 2009: MAKSIMOVIC, Mirjana, *Mali bukvar za veliku decu*, prir. Mirjana D. Stefanović, Beograd: Službeni glasnik, 2009. [orig.] МАКСИМОВИЋ, Михаило, *Мали буквар за велику децу*, прир. Мирјана Д. Стефановић, Београд: Службени гласник, 2009.

Ђорђе М. Ђурђевић

### THE AFORISTICITY OF *THE LITTLE SPELLING BOOK FOR GREAT CHILDREN* BY MIHAIL MAKSIMOVIC

*The Little Spelling Book for Great Children* (1792) is designated as the first book of aphorisms in Serbian culture. In this paper we are dealing with the aphoristic poetics of Mihailo Maksimović. In addition to the general features of the aphoristic genre, the paper explores the connection between the Enlightenment and a given mode of artistic expression, as well as the peculiarities of Maksimović's discourse, the ways in which his aphorisms are created and functioned. At the heart of Maksimović's aphoristic procedure are a comparison and metaphor, hyperbole, ellipse, ambiguity, kalambur, irony and paradox. The last part of the paper deals with the shortcomings of Maksimovic's aphoristics, which are reflected in explicitness, author's comments, etc.

*Key words: aphorism, aphoristics, comics, comic effect, critique of society, Enlightenment*